

KAS MEHED JA NAISED TÕLGIVAD TÕEPOOLEST ERINEVALT?

Aleksei Tolstoi jutustuse „Kuldvõtmeke ehk Buratino seiklused” nelja eestinduse näitel

SIRJE KUPP-SAZONOV

Soouuringud on järjest kindlamalt leidnud oma koha tõlketeaduses (vt nt von Flotow 1997, 2010; Simon 1996; Santaemilia 2005; Leonard 2007; Zankovets 2012; Tomilova 2013; Bridging... 2013; Leontjeva 2015; Translation... 2017 jt). Kuigi tõlketeoreetik Susan Bassnett (1992: 70) on väitnud, et tõlkeuuringud kulgevad paralleelselt naisuurimusega, näib siiski, et tänapäeval ei piirduta soouurimuslikus tõlketeaduses vaid naistõlkijate tekstide¹ analüüsimisega, vaid pigem kõrvutatakse erinevast soost tõlkijate töid ning otsitakse erinevusi, aga ka ühiseid jooni.

Soouuringutele tuginevas tõlketeaduses on üritatud ja üritatakse jätkuvalt tuvastada, kas mees- ja naistõlkijad eelistavad erinevaid tõlkestrateegiaid ning -meetodeid, kas tõlkija sugu mõjutab tema loomingu originaaltruudust, kas lähteteksti autori sugu mängib rolli selles, kuidas erinevast soost tõlkijad oma ülesannet täidavad, kas tõlkija sooline kuuluvus aitab tal paremini suhelda võrast kultuuriruumist pärit tekstiga ning anda täpsemalt edasi autori kavatsusi ja mõtteid sihtkeeles jpm. Nendele küsimustele vastuseid otsides on saadud erinevaid, kohati isegi täiesti vastupidiseid tulemusi. Mõningates käsitlustes on leitud, et mees- ja naistõlkijate tööd erinevad üksteisest oluliselt ning lahknevused on otseselt seotud konkreetse tõlkija soolise kuuluvusega (vt nt Jerjomina 2014; Shafiee-Sabet, Rabeie 2011; Gorban, Poberežnaja 2004). Teistes uurimustes on aga tõdetud, et ei ole võimalik eristada, kas üks või teine tõlkelahendus tuleneb tõlkija soost või mitte (vt nt Hilmioglu 2014; Amanati 2016). Ühes asjas näivad siiski kõik uurijad jõudvat samale järeldusele: ühe originaalteksti tõlgete erinevusi ei saa taandada ainult tõlkija soole, vaid arvesse tuleb võtta teisi faktoreid (tõlkija vanust, haridust, töö- ja elukogemust, isikuomadusi jms).

Lisaks on teadlastele pakkunud huvi erinevused mees- ja naistõlkide töös. Näiteks on uuritud tõlgi soo rolli meditsiinalases suulises tõlkes ning leitud, et tõlgid kipuvad eitama või vähendama soo mõju, et näida võimalikult professionaalsetena (Weber jt 2005: 147).

Kasahstani tõlkeuurija Malika Medetova (2010: 254) sõnul võib soolise aspektiga tegelevad tõlkeuuringud jagada kaheks: ühelt poolt üritatakse välja selgitada keelekasutuse soolisi eripärasid ja vaadelda nende säilitamist tõlke-

¹ Selguse huvides olgu täpsustatud, et antud artiklis ei ole *feministlik tõlge* ja *naistõlkija loodud tõlge* sünonüümid, esimese all mõistetakse teatud ideoloogilist eesmärki teenivat tõlget ning teise all lihtsalt naissoost tõlkija vahendatud teksti.

tekstides, teiselt poolt püütakse tuvastada tõlkijate soolise kuuluvuse mõju tõlketeksti täpsusele. Eesti tõlketeeorias ja -praktikas on tõlkija soo küsimusele esialgu veel suhteliselt vähe tähelepanu pööratud, kuigi tõlkija isiku ja (elu)vaadete rolli tema professionaalses tegevuses on ka Eestis hakatud aina enam tunnustama ning uurima (nt Gielen 2012; Kaldjärv 2017). Samas pole tõlkija soolise kuuluvuse² mõju tõlkele siinkirjutaja teada varem põhjalikumalt vaadeldud.

Käesolevas artiklis kõrvutatakse ja analüüsitakse Aleksei Tolstoi jutustuse „Kuldvõtmeke ehk Buratino seiklused”³ nelja eestindust, millest kahe autoriteks on naistõlkijad (1946 Marta Sillaots ja 1964 Heljo Mänd) ning kahel meestõlkijad (1996 Paavo Kivine ja 2016 Aulis Erikson). Need tekstid ei ole analüüsimiseks valitud juhuslikult, määravaks said järgmised asjaolud:

1. Tegu peab olema ilukirjanduse tekstiga, sest sotsiaalne sugu võib ilukirjanduse puhul osutada tõlke struktuuri loovaks elemendiks, mõjutada kunstiliste kujundite ja süžeeiinide kujunemist (Denissova 2013: 48). Pealegi on tõlkija soo rolli seni uuritud eeskätt just ilukirjanduse tõlkimisel.
2. Eesmärgiks oli leida venekeelne teos, millel on vähemalt kaks eestindust erinevast soost tõlkijatelt. Vene kirjandusklassikast võib leida teisi teoseid, mida on eesti keelde tõlgitud rohkem kui ühel korral, aga paraku on nendel enamasti ühest soost tõlkijad: nt Dostojevski „Vennad Karamazovid” aastatel 1939–1940 ja 2015–2016 ilmunud Justa Kurfeldti ja Virve Krimmi tõlked; Lermontovi „Meie aja kangelase” vahendused kolmelt meestõlkijalt: Jaan Jõepera (1929), Karl August Hindrey (1941) ja Väino Linask (1948).

Analüüsitavat materjali otsides ei seatud tingimuseks seda, et tegu oleks lastekirjanduse teosega. Tegelikult on mõnevõrra üllatavgi, et just sellel Tolstoi jutustusel on koguni neli eestindust, millest kaks ilmusid juba pärast Eesti taasiseseisvumist, mil „langes vene keele osatähtsus lastekirjanduses märkimisväärselt. Kui enne oli vene keel peamine keel, millest tõlgiti, siis 1991. aastal ilmus vaid 4 tõlget, järgmisel aastal 2 ja sellest veel järgmisel aastal kõigest 1 tõlge. Parim aasta vene keele jaoks oli 1994, mil avaldati 6 tõlget. Ülejäänutel aastatel tõlgiti vene keelest ainult 1 teos.” (Rohtma 2011: 46)

Kõrvutatavad ja analüüsitavad tõlkenäited pärinevad jutustuse viiest esimesest peatükist, kokku sisaldab uurimuse tarbeks koostatud korpus peaaegu 200 ühikut. Tõlgete võrdlemisel on arvesse võetud kolme asjaolu. Esiteks torakab kohe silma see, et viimasena valminud tõlge langeb väga paljudes kohtades peaaegu täielikult kokku 1996. aasta tõlkega.

² Kuigi eesti keeles on kasutusel vaid üks sõna *sugu*, siis soouuringutes eristatakse kahte erinevat terminit, mille vasted nt inglise keeles on *sex* ja *gender*, vene keeles *noi* ja *zendep*. Esimene tähendab bioloogilist sugu, mis omistatakse inimesele tema sünnihetkel. *Gender* tähendab aga nn sotsiaalset sugu, mis konstrueeritakse eelkõige ühiskonna mõjul, lähtudes sellest, milliseid omadusi ja käitumismustreid peetakse konkreetsetes ühiskonnas mehelikeks või naiselikeks. Seega, kuigi inimene sünnib kas naise või mehena, omandab ta vastavalt naiselikuks või mehelikuks peetava käitumise alles sotsialiseerumise käigus (Marling 2011: 8).

³ А. Н. Толстой, Золотой ключик, или, Приключения Буратино. Москва, 1946.

Teiseks tuleb analüüsimisel kindlasti võtta arvesse asjaolu, et teose esimese ja viimase tõlke ilmumise vahel on tervelt 70 aastat. Keele arengu ja võimalike kehtivate tõlkenormide seisukohast on tegu väga pika ajaperioodiga. Seega nii mõnedki erinevused tõlketekstides ei pruugi olla tingitud esmaajalises tõlkijate soost, vaid kaalukamaks võib osutuda just tekstide ilmumise ajaline vahe. Keeles toimunud muutustest ja arengutest annavad aimu näited 1b–1d ja 2b–2c:

- (1a) *малиновое варенье*
- (1b) *vabarnakeedis* (1946)
- (1c) *vaarikakeedis* (1964)
- (1d) *vaarikamoos* (1996, 2016)

- (2a) *вино*
- (2b) *marjaviin* (1946)
- (2c) *vein* (1964, 1996, 2016)

Samuti oleneb nähtavasti ajastust see, kuidas tõlkijad on otsustanud edasi anda venekeelset verbivormi *поцеловались* ('suudlesid'), vt näiteid 3b–3e:

- (3a) *Старики поцеловались. Карло взял полено под мышку и пошел домой.*
- (3b) *Vanamehed suudlesid teineteist. Carlo võttis puuhalu kaenlasse ja läks koju.* (1946)
- (3c) *Nad kaelustasid teineteist. Carlo võttis puuhalu kaenlasse ja läks koju.* (1964)
- (3d) *Vanamehed kaelustasid teineteist. Carlo kahmas puuhalu kaenlasse ja kõmpis koju.* (1996)
- (3e) *Nad kaelustasid teineteist. Carlo kahmas halu kaenlasse ja kõmpis ära koju.* (2016)

Kuna jutustuse tegevus toimub „Vahemere kaldal väikeses linnas” (ning tegelaste nimed on nt Giuseppe ja Carlo), on tegu tõenäoliselt Itaaliaga ning sealses kultuuriruumis ei ole ebatavaline, kui mehed annavad kohtumisel ja lahkumisel (ning nagu selgub antud jutustusest, ka leppimisel) üksteisele (põse)suudluse. Neljast tõlkijast kolme valitud vaste *kaelustasid* tähendab siiski vaid embamist, kallistamist. Siinkohal võib tekkida küsimus, kas tegu on kodustava tõlkestrateegiaga,⁴ kuna tõlkijad (v.a Sillaots⁵) ei ole säilitanud täiel määral võõra kultuuriruumi tavapärasest käitumist, vaid on seda kohandanud lähtuvalt oma (eesti) kultuuri käitumistavadest.

Kolmandaks on vägagi tõenäoline, et erinevatel aegadel tehtud tõlgetel on ka erinevad lähtetekstid. Paraku pole kõikide tõlgete juures märgitud, millise väljaande järgi konkreetne eestindus on tehtud. Kahe tõlke puhul on andmed siiski olemas: 1964. aasta tõlge on tehtud 1954. aasta väljaande põhjal ning

⁴ Kodustava (ingl *domestication*) ja võõrapärastava (*foreignization*) tõlkestrateegia kohta vt lähemalt Venuti 1995, 1998.

⁵ 1940. aastatel oli suurem rõhk originaalitrudusel, seda ka leksikaalsel ning isegi grammatilisel tasandil.

1996. aasta eestinduse lähtetekst pärineb aastast 1981. Neis kahes originaaltekstis olulisi erinevusi ei esine, aga neid võib olla varasemas väljaandes, mille järgi on tehtud 1946. aasta eestindus.

1. Tõlkija soo mõju uurimisest

Ukraina poeet, keeleteadlane ja tõlkija Maksim Rõlski (1986: 12) on öelnud, et igal andekal tõlkel lasub mitte ainult rahvuslik, vaid ka individuaalsuse pits. Odessa riikliku ülikooli tõlkeuurijad Viktoria Gorban ja Olga Poberežnaja (2004: 25) on täiendanud seda mõtet, väites, et igal tõlkel on lisaks ka (tõlkija) soo pits.

Senised tõlkija soo rolli käsitlused võib jagada nelja suurde rühma: üldteoreetilised, ühel tõlketekstil/keelegaaril põhinevad, mitut tõlketeksti ja/või keelegaari analüüsivad ning korpustele tuginevad uurimused. Järgnevalt vaadeldakse mõnda käsitlust veidi üksikasjalikumalt ning esitatakse peamised uurimistulemused. Lähtudes käesoleva artikli eesmärgist, on mõnevõrra suurema tähelepanu all praktilisi analüüse sisaldavad käsitlused, milles on üritatud vastata küsimusele, kas mees- ja naistõlkijad tõlgivad tõepoolest erinevalt.

1.1. Üldteoreetilised käsitlused

Need uurimused pole keskendunud konkreetsetele tõlketekstidele või keelegaaridele, vaid neis seletatakse, mille poolest üldiselt naistõlkijate (sageli feministlike tõlkijate) lähenemine tõlkimisele erineb meestõlkijate omast. Näiteks Ottawa ülikooli tõlkeeaduse professor Luise von Flotow (1991: 74) väidab, et feministlikele tõlgetele on iseloomulikud mitmed tõlkestrateegiad, mis võimaldavad tõlkijal ennast nähtavamaks muuta (nt ingl *supplementing* 'täiendamine', *prefacing* 'eessõnaga varustamine', *footnoting* 'joonealuste märkuste lisamine' ja „*hijacking*” 'kaaperdamine'). Mõnevõrra teistsugusel arvamisel on Concordia ülikooli prantsuse kirjanduse ja tõlkeuringute professor Sherry Simon (1996: 16), kes leiab, et feministlik tõlge püüdleb teksti, autori ja tõlkija vahelise kokkumängu ning koostöö⁶ poole, seetõttu kätkeb see originaalteksti kavatsuste laiendamist ja edasiarendamist, mitte aga nende muutmist. Kas see tähendab ühtlasi seda, et meestõlkijate tekstidel on teistsugused eesmärgid, Simon otsesõnu ei ütle.

1.2. Ühel tõlketekstil/keelegaaril põhinevad käsitlused

Kemerovo riikliku ülikooli tõlkeeriala üliõpilane Anastassia Jerjomina (2014: 162), kes on analüüsinud J. K. Rowlingu romaani „Harry Potter ja tarkade kivi” nelja venekeelset tõlget, on leidnud, et mees- ja naistõlkijate tekstid erinevad kolmel tasandil: leksikaal-stilistilisel, leksikaal-semantilisel ja sün-

⁶ Autori ja tõlkija suhete kirjeldamisel on feministlike tõlkeuringute esindajad küllaltki vastuolulised. Ühest küljest rõhutatakse sageli feministliku tõlkija püüdlust saavutada koostöö teksti autoriga, teisest küljest tuuakse külluses näiteid, mida võiks iseloomustada kui üpriski meelevaldseid tõlkeid, mis on tehtud selleks, et tõlkija muutuks tekstis nähtavaks ning tema „hääled kuuldavaks”.

taktilisel. Selge erinevus ilmnes deminutiivide kasutamisel (naistõlkijate tekstides esines neid peaaegu kaks korda sagedamini). Kokkuvõttes tõdeb Jerjomina, et naistõlkijad üritavad rohkem säilitada originaalteksti stiili ja ekspressiivsust, nende sõnavara on mitmekesisem, mis muudab tõlke huvitavamaks erinevas vanuses lugejate jaoks. Ta väidab koguni, et erinevalt meestõlkijatest kasutavad naistõlkijad kogu oma loominguulist potentsiaali ja fantaasiat. Meestõlkijad üritavad aga muuta teksti stiili neutraalsemaks, kasutavad igapäevasemat sõnavara, nimede puhul eelistavad nad transkribeerimist või transliteratsiooni, mis Jerjomina hinnangul raskendab romaani lugemist. (Jerjomina 2014: 163)

Napoli ülikooli tõlketeadlane Eleonora Federici (2011) on uurinud Kate Clanchy lapse sünni ja emaduse teemalise luulekogu tõlget itaalia keelde ja juhib tähelepanu sellele, et väga hea ning täpne tõlge on saavutatud sellega, et naistõlkija töötab autoriga „käsikäes“: ta säilitab algteksti tooni, ironia, rütmi ja otsekohesuse ning tulemusena on tõlkes „kuulda“ kahe naise häält, kuid need ei sega teineteist.

Iraani Azadi islami ülikooli tõlkeuurijad Seyed-Gholamreza Shafiee-Sabet ja Atefeh Rabeie, analüüsides oma artiklis Emily Brontë romaani „Vihurimäe“ üht mehe ja üht naise loodud pärsiakeelset tõlget, võtavad vaatluse alla selle, kui täpselt suudab tõlkija edasi anda autori ideoloogiat, seejuures koondavad nad oma tähelepanu tegelase kirjeldusele ja ideoloogilistele ning soolistele stereotüüpidele. Analüüsist selgub, et meestõlkija on mitmel korral muutnud meestegelast iseloomustavad negatiivse konnotatsiooniga omadussõnad positiivseteks ning võimendanud samal ajal naistegelasi negatiivselt kirjeldavaid sõnu. Mis puudutab soostereotüüpe, siis on meestõlkija iseloomustanud naisi kui passiivseid ja alluvaid olendeid, naistõlkija kujutab naistegelasi aga aktiivsete isikutena. Kuna teose autor on naine, siis käsitatakse meestõlkija tööd kui katset oma soolist ideoloogiat peale suruda. Järeldustes tõdevad Shafiee-Sabet ja Rabeie, et tegelikult on soolise ideoloogia nihe toimunud mõlemas tõlkes ning seetõttu ei saa otsustada, kumb on täpsem, kuid nad eeldavad, et kuna naistõlkija peaks olema ideoloogiliselt lähedasem naisautoriga, siis võib tema tekst olla originaaliga suuremas kooskõlas. (Shafiee-Sabet, Rabeie 2011)

Tšeljabinski ülikooli tõlkeõppejõud ja tegevõlkija Irina Denissova kõrvutab Oscar Wilde'i muinasjutu „Erakordne rakett” kolme venekeelset tõlget, millest kaks kuuluvad meestõlkijatele ja üks naistõlkijale. Esimese asjana märgib Denissova ära, et naistõlkija tekstis esineb rohkem deminutiivsufikseid ja hüüdsõnu,⁷ samal ajal on meeste tõlked lakoonilisemad ning madalamasse keeleregistrisse (nt kõnekeelde) kuuluva sõnavaraga. Uurimuse kokkuvõttes rõhutab ta siiski, et pigem tuleks rääkida ühest või teisest soost tõlkijatele omastest tendentsidest, mitte aga selgepiirilistest erinevustest. (Denissova 2013) Täpselt samasugusele järeldusele jõuab ka Valgevene riikliku ülikooli tõlketeooria ja -praktika õppejõud Oksana Zankovets (2012: 86) mõningate E. A. Poe novellide venekeelsete tõlgete uurimisel.

⁷ Samu ilminguid on täheldanud teisedki vene tõlketeadlased (nt Panenko 2014: 97).

1.3. Mitmel tõlketekstil ja/või keelepaaril põhinevad käsitlused

Iraani tõlkeuurija Leila Amanati üritab välja selgitada, kas mees- ja nais- tõlkijate tekstid erinevad tõlke täpsuselt. Ta vaatleb kaht ingliskeelset romaani, „Vihurimäed” ja „Uhkust ja eelarvamust”, ning kummagi kaht erinevast soost tõlkijate pärsiakeelset varianti. Iga sihttekst on kõrvutatud originaaliga lause kaupa ning ebatäpsused kokku loetud, saadud andmeid analüüsitud statistiliselt. Uurimuse tulemused tõestavad, et tõlke täpsuselt ei eristu kummastki soost tõlkijate tekstid, eksimusi originaalteksti sisu vastu esines nii mees- kui ka naistõlkijate töödes. (Amanati 2016: 2144)

Tambovi ülikooli tõlketeeooria õppejõud Ksenia Leontjeva (2015) arutleb selle üle, milline mõju on meestõlkija ideoloogial, kui ta tõlgib naissoost autori teksti. Analüüsimaterjaliks on valitud kaks ingliskeelset luuletust, millel on tugev feministlik alatoon ja mille autoriteks on naised, ning nende venekeelsed tõlked nii mees- kui ka naistõlkijatelt. Leontjeva jõuab järeldusele, et meestõlkijate tekstides lähevad kaotsi mitmed teemad, mis on feministliku ideoloogia seisukohast olulised ning seetõttu originaaltekstides kesksel kohal. Ta rõhutab siiski, et luuletuste tõlgetes tekkinud tähendusnihkkeid ei saa seletada vaid tõlkijate soolise kuuluvusega, sest põhjus peitub sama palju ka kahe ühiskonna ideoloogilistes erinevustes. Kuna inglise kultuuris on võrreldes vene kultuuriga Leontjeva sõnul naistele omistatud alati teisejärguline koht, siis ei pruugigi vene kultuuritaustaga meestõlkija luuletuste teatud teemasid oluliseks pidada, kuna need ei ole märgilised sihtkeele ühiskonnas. (Leontjeva 2015)

Viktoria Gorban ja Olga Poberežnaja analüüsivad poola poeedi Adam Mickiewiczzi ja bulgaaria poeedi Nikolai Vaptsarovi luuletuste venekeelseid tõlkeid ning jõuavad järeldusele, et luuletuste rütmi edasiandmisel sihtkeelde on mõlemast soost tõlkijad võrdselt edukad. Suuremad erinevused ilmnevad poola-vene tõlke puhul morfoloogilisel tasandil, kuna naistõlkijad kasutasid oluliselt rohkem (eriti isikulisi) ase- ja abisõnu. Bulgaaria keelest tõlgitud tekstid selle poolest silma ei paistnud, põhjuseks bulgaaria ja vene keele erinev lauseehitus, mis eeldabki sihtkeeles võrreldes lähtekeelelega sagedasemat ase- ja abisõnade kasutamist. Meestõlkijate looming eristub Gorbani ja Poberežnaja sõnul omadussõnade rohkusega, nimelt esineb neid tõlgetes ka seal, kus need originaalis puuduvad. Meestõlkijad jätavad sageli välja erinevaid pöördumisi ja kiilsõnu, mida naistõlkijad jällegi oma tekstidesse lisavad, isegi kui neid pole originaalis. Lisaks sellele kipuvad naistõlkijad lisama venekeelsetesse luuletustesse tegusõnu. Gorban ja Poberežnaja tõdevad, et kõige enam ilmneb tõlkija soost tingitud erinevusi leksikaalsel tasandil: naistõlkijate tekstivariantides on märgata konservatiivsemat sõnakasutust ja esineb rohkem klišeesisid. Järelikult on erinevalt rahvuslikust ja individuaalsest faktorist just tõlkija sugu see, mis määrab paljude keelevahendite valiku. (Gorban, Poberežnaja 2004)

Burak Hilmioğlu (2015: 78–79) kõrvutab oma magistritöös mitmete ingliskeelsete ilukirjandustekstide türgikeelseid variante ning jõuab järeldusele, et nendes tõlgetes puuduvad erinevused, mis võiksid olla tingitud tõlkija soost.

1.4. Korpustel põhinevad käsitlused

Eleonora Federici ja Vanessa Leonardi korpuspõhine analüüs, kus kõrvutati muuhulgas Virginia Woolfi essee „Oma tuba” kolme erinevat itaaliakeelset varianti (üht meestõlkija ja kaht naistõlkijate teksti), uuris asesõnade kasutamist ja leksikaalseid valikuid. Kõigis kolmes tõlkes on originaalteksti autori hääl kadunud (tõlkes ei ole edasi suudetud anda irooniat, teksti on liialt lihtsustatud) ning selle asemel on selgelt „kuulda” tõlkijate häält, millest tulenevalt ei täida tekst oma algset eesmärki (Federici, Leonardi 2012: 184).

Korpuspõhiste uurimuste alla kuulub ka Ameerika ja Iisraeli keeleteadlase ning tõlgi Miriam Shlesingeri ja tema uurimisgrupi töö, mille käigus üritati välja selgitada, kas arvuti suudab tuvastada markereid, mis üheselt viitaksid teksti tõlkija soole. Jõuti järeldusele, et kuigi arvuti suudab eristada üksikuid nais- või meestõlkijate tekstide iseärasusi, ei ole võimalik masinat siiski nii programmeerida, et see suudaks otsustada teksti tõlkinud isiku soo üle (Shlesinger jt 2009: 184). Huvitav on mainitud uuringu tulemus ka selle poolest, et kasutati samu meetodeid, mis toimisid küllaltki edukalt siis, kui üritati välja selgitada originaaltekstide autorite sugu, kuid mis millegipärast ei andnud samasuguseid kindlaid vastuseid tõlkija soo määramisel.

Uurimuste loetelu võiks jätkata, aga juba nendestki on näha, et inglise- ja venekeelsed käsitlused paistavad silma mõnevõrra erineva lähenemisega antud temaatikale. Lääne uurijad (sh näiteks Kanada koolkond: kirjandus- ja tõlkekriitik ning tõlkija Barbara Godard, Simon, von Flotow jt) seovad erinevalt suuremast osast vene keeles ilmunud käsitlustest tõlkija soo küsimuse tihedalt feminismiuringutega (feministlikud tõlkeuuringud sündisid 1980. aastatel Québecis (Bridging... 2013: 1)). See on ka loogiline, kui pidada silmas, et naisliikumine pole Venemaal (sh NL-is) kunagi eriti suurt kõlapinda leidnud ning terminil *feminism* on seal pigem negatiivne konnotatsioon.

Kokkuvõttes peab nentima, et peamine erinevus ingliskeelsete autorite ja vene uurijate käsitlustes seisneb analüüsiobjektis. Esimeste töodes keskendutakse pigem abstraktsetele nähtustele, nagu autori *vs.* tõlkija ideoloogia, häälte „kuuldavus” tõlkes, maailmavaade jms. Venemaa kolleegid on koondanud tähelepanu eelkõige keeleküsimustele: tõlkeid võrreldakse omavahel ja lähtetekstiga erinevatel keeletasanditel ning tuuakse välja erinevast soost tõlkijate tekstide iseloomulikud jooned. Samuti ei vaadelda vene töodes tõlkija soo küsimust, lähtudes feministlikest tõlkeuuringutest, kuna uurimustes reeglina ei põhjendata naistõlkija valikuid sellega, et need aitavad tema häält kuuldamaks teha või muudavad ta tõlkijana kuidagi nähtavamaks. Kuigi venekeelsetes käsitlustes ollakse varmamad välja tooma erinevast soost tõlkijate tekstide eripärasid, siis tõdevad ka nende autorid, et tegu on pigem tendentsidega, mitte kindlate ja alati kõikide tõlgete puhul kehtivate reeglipäraste tõlkestrateegiatega.

2. Tõlkija soost tulenevad erinevused tõlgetes

Nagu erinevatest käsitlustest näha, ei ole võimalik üheselt väita, et tõlgetes esinevad eelkõige tõlkija soost tingitud selged erinevused, kuna saavutamaks adekvaatset vahendust kasutavad tõlkijad siiski samu võtteid. Samuti on selge, et sama teksti tõlkimisel mängivad erinevuste tekkimises lisaks soolisele aspektile olulist rolli tõlkija vanus, sotsiaalne staatus, haridustase, töökogemus, professionaalsed ja isiklikud omadused jpm. Just seetõttu on mitmed teadlased leidnud, et sotsiaalne sugu ei ole püsiv parameeter, see ilmneb erinevatel juhtudel erineva intensiivsusega ning kaob mõnikord sootuks (Kirišina, Tomskaja 2005).

Käesolevas artiklis on tõlgete kõrvutamisel võetud aluseks varasemates sarnastes uurimustes (nt Gorban, Poberežnaja 2004; Medetova 2010; Denisova 2013; Zankovets 2012; Ossinovskaja 2002⁸) tuvastatud nais- ja mees-tõlkijate tekstide peamised erinevused (tõlketeksti emotsionaalsus ja ekspressiivsus, originaalteksti süntaktilise struktuuri säilitamine/mittesäilitamine, hinnangute väljendamine). Nendes eelnevates analüüsides on vaadeldud eelkõige inglise keelest vene keelde tõlgitud tekste. Siinkirjutaja on seadnud endale eesmärgiks välja selgitada, kui paljud nendest leitud erinevustest peavad paika vene-eesti tõlgetes. Seejuures tuleb lahus hoida kaht nähtust: esiteks ühest või teisest soost tõlkija eripära ning teiseks vahendeid, mille abil eripära saavutatakse ja kuidas täpselt see ilmneb tekstis. On mõistetav, et vahendid ei ole erinevates keeltes ühesugused, kas või juba seetõttu, et keelte grammatilised süsteemid ei ole identsed. Näiteks kui naistõlkijate tekstid on emotsionaalsemad ja ekspressiivsemad, siis eri keeltes saavutatakse need jooned erinevate võtetega. Vene keeles on emotsionaalsuse ja ekspressiivsuse üheks sagedasemaks väljendusviisiks deminutiivsufiksrite kasutamine, kuid eesti keele jaoks ei ole see sugugi nii levinud vahend teksti emotsionaalsemaks ja ekspressiivsemaks muutmiseks. See aga ei tähenda sugugi seda, et eesti naistõlkija tekst ei võiks samuti eristuda samade tunnuste poolest, see saavutatakse lihtsalt teistsuguste keelevahendite abil (nt vastava semantikaga sõnade kasutamisega).

Järgnevalt vaadeldaksegi üksikasjalikumalt peamisi nais- ja meestõlkijate tekste eristavaid tunnusoone ning analüüsitakse nende avaldumist Tolstoi jutustuse neljas eestinduses.

2.1. Tõlketeksti emotsionaalsus ja ekspressiivsus

Lähtudes Tolstoi jutustuse eestikeelsetest tõlgetest, võib täheldada, et väide naistõlkijate loodud tekstide suurema emotsionaalsuse ja ekspressiivsuse kohta leiab kinnitust vaid osaliselt. Tõepoolest, 1946. aasta jutustuse eesti-

⁸ Analüüsi praeguses etapis on enamjaolt aluseks võetud venekeelsete käsitluste järeldused, kuna tundub ratsionaalsem alustada tõlketekstide kõrvutamist, lähtudes konkreetsematest nähtustest (lähteteksti struktuuri säilitamine/mittesäilitamine tõlkes, lisandused/väljajätetud sihttekstis, kasutatud sõnavara jne) ning alles seejärel liikuda edasi ingliskeelsetes uurimustes vaadeldud abstraktsemate kategooriate, nagu autori/tõlkija ideoloogia, tõlkija hääl ja nähtavus tekstis jms juurde.

keelses tõlkes esineb rohkesti deminutiive, kohati isegi sel määral, mis võib tänapäeva lugejale tunduda veidi ebaloomulik (vt näiteid 4a–4e; 5a–5c).

- (4a) *Джузеппе надел очки, обмотанные бечевкой, – так как очки были тоже старые, – повертел в руке полено и начал его тесать **моно-риком**.*
- (4b) *Giuseppe pani prillid ette – prillisangade ümber oli nöör mässitud, sest ka prillid olid vanad –, keerutas puuhalgu käes ja hakkas seda **kirvekesega** tahuma. (1946)*
- (4c) *Giuseppe pani prillid ette. Nende sangad olid nööriга parandatud, sest ka prillid olid vanad. Ta silmitses puuhalgu mitmest küljest ja asus siis seda **väikese kirvega** tahuma. (1964)*
- (4d) *Giuseppe pani prillid ninale – nende sangad olid nööriга parandatud, sest prillidki olid väga vanad –, uuris puuhalgu siit küljest ja sealt küljest ning koksas siis **kirvega**. (1996)*
- (4e) *Giuseppe sättis prillid ninale. Nende sangad olid nööriга parandatud, sest prillidki olid väga vanad. Ta uuris puuhalgu siit küljest ja sealt küljest ning koksas siis **kirvega**. (2016)*
- (5a) *Джузеппе сдвинул очки на **кончик** носа.*
- (5b) *Giuseppe nihutas prillid **ninaotsakesele**. (1946)*
- (5c) *Giuseppe lükkas prillid **ninaotsale**. (1964, 1996, 2016)*

Kuid kui võrrelda 1946. aasta tõlget 1964. aasta omaga, mille autoriks on samuti naistõlkija, siis näeme, et Heljo Männi eestindus ei sisalda peaaegu üldse deminutiive. Seega ei saa väita, et deminutiivide rohkus on eestikeelses tekstis just naistõlkija töö tunnus. Deminutiivide „ülekasutamine” jutustuse esimeses tõlkes võib olla tingitud sellest, et XX sajandi esimesel poolel ja keskpaigas peeti hea tõlke tunnuseks selle maksimaalset „truudust” originaalile, sealhulgas ka grammatilisel (st morfoloogilisel) tasandil.⁹ Lisaks sellele on kõigi nelja tõlke kõrvutamisel näha, et ka 1996. ja 2016. aasta eestindused sisaldavad rohkem deminutiive kui 1964. aasta oma (vt näiteid 6a–6e, 7a–7d, 8a–8c, 9a–9e).

- (6a) *В это время на верстаке, где лежало полено, пискнул веселый **голосок**.*
- (6b) *Höövelpingilt, kus lebas puuhalg, piiksatas lõbus **hääleke**. (1946)*
- (6c) *Sel silmapilgul piiksatas höövelpingil lõbus **hääil**. (1964)*
- (6d) *Sel hetkel piiksus höövelpingilt, kus lebas halg, **peenike hääleke**. (1996)*
- (6e) *Sel hetkel piiksus höövelpingilt, kus lebas halg, õrn **hääleke**. (2016)*
- (7a) *А я, видишь ли, потерял маленький **винтик**...*
- (7b) *Tead, ma kaotasin väikese **kruvikese**... (1946)*

⁹ Uno Liivaku ja Henno Meriste (1975: 23–24) on koguni kirjutanud, et „omajagu mõjutas tollaste [st 1940.–1950. aastate] tõlgete väärtust levinud tõlketeoreetiline seisukoht, et täpne on ainult niisugune tõlge, kus on olemas kõik sõnad, mis autor on originaalis kasutanud, olgu siis autori mõte seal valesti arusaadav või hoopis viltu läinud”.

- (7c) *Каотасин ühe väikese **kruvi** ära...* (1964)
 (7d) *Ah, näe üks **kruvike** läks kaotsi...* (1996, 2016)

- (8a) *Карло вошел в **каморку**.*
 (8b) *Carlo astus **kambrisse**.* (1946, 1964, 2016)
 (8c) *Carlo astus **kambrikesse**.* (1996)

- (9a) *Но едва окончил выстругивать последний **пальчик**, Буратино начал колотить **кулачкам** Карло по лысине.*
 (9b) *Aga vaevalt oli ta viimase **sõrmekese** valmis voolinud, kui Buratino hakkas **rusikakestega** Carlo kiilaspead taguma.* (1946)
 (9c) *Aga niipea kui viimane **sõrm** oli valmis, hakkas Buratino oma väikeste **rusikatega** Carlolle vastu kiilaspead taguma.* (1964)
 (9d) *Vaevalt oli ta viimase **sõrmekesega** lõpetanud, kui Buratino hakkas **rusikatega** Carlo kiilaspead võmmeldama.* (1996)
 (9e) *Vaevalt oli ta viimase **sõrmekesega** lõpetanud, kui puust poiss hakkas Carlo kiilaspead **rusikatega** taguma.* (2016)

Leksikaalsel tasandil saavutavad naistõlkijad tekstide emotsionaalsuse ja ekspressiivsuse tänu vastava tähendusega sõnade kasutamisele. Samal ajal iseloomustab meestõlkijate töid uurijate (nt Denissova 2013; Panenko 2014) sõnul stilistiliselt neutraalsete sõnade ülekaal. On koguni väidetud, et naistõlkijate tehtud tõlgetes esinevad tugeva (enamjaolt positiivse) konnotatsiooniga sõnad ka siis, kui neid originaaltekstis ei ole (Trifonova 2014). Tolstoi jutustuse tõlgete põhjal seda väita ei saa.

Võib siiski välja tuua mõned tähelepanekud, mille poolest meestõlkijate looming naistõlkijate omast eristub. Esiteks jääb mulje, et naistõlkijad on meestõlkijaist rohkem pidanud teksti eestindades silmas oma potentsiaalset lugejat (kelleks 1946. aasta väljaandes leitava märke järgi on algkooli õpilane). 1996. ja 2016. aasta tõlgetes leidub mitmeid harvemini kasutatavaid sõnu (näited 10c, 11d, 11e, 12d, 12e), vananenud sõnu (14e)¹⁰, murdesõnu (13d), kõnekeelt (14d) jms. Ühel juhul (näide 15c) võib rääkida isegi okasionalismist, st tõlkija kasutab tema enda loodud sõna, mida ei leia näiteks „Eesti keele seletavast sõnaraamatust”, kuigi esineb sarnaseid sõnu (nt *vemmeldama*).

- (10a) *Он **посмотрел** в корзине со стружками.*
 (10b) *Ta **vaatas** hõõvlilaastude korvi.* (1946, 1964)
 (10c) ***Kiikas** laastukorvi.* (1996, 2016)
- (11a) – *Ну, **спасибо**, Джузеппе, что посоветовал.*
 (11b) *Noh, **aitäh**, Giuseppe, et nõu andsid.* (1946)
 (11c) ***Aitäh**, Giuseppe, hüva nõu eest.* (1964)
 (11d) ***Aituma**, Giuseppe, hüva nõu eest.* (1996)
 (11e) *Olgu, **aitüma** sulle, Giuseppe, hüva nõu eest.* (2016)

¹⁰ Sõna *uulis* on laensõna vene keelest, laensõnade olulisust lastekirjanduse tõlgetes on põhjendatud järgmiselt: „[---] laensõnade kasutamine lastekirjanduses esineva kultuuri-spetsiifika tõlkimisel panustab selgelt nii laste silmaringi kui sõnavara laiendamisse, mis kuulub ka lastekirjanduse tõlkimise eesmärkide hulka.” (Sibrits 2014: 46)

- (12a) *Карло сделал ему из **лучинок** длинные ноги с большими ступнями.*
 (12b) *Carlo tegi talle **peergudest** pikad jalad suurte jalalabadega. (1946)*
 (12c) *Carlo tegi talle **puupulkadest** pikad jalad, aga jalalabad voolis hästi suured. (1964)*
 (12d) *Carlo tegi talle veel **peergudest** pikad, hästi suurte pöidadega jalad. (1996)*
 (12e) *Siis tegi Carlo talle **peergudest** pikad, aga hästi suurte labadega jalad. (2016)*
- (13a) *Карло жил в **каморке** под лестницей.*
 (13b) *Carlo elas trepi all **kambrikeses**. (1946, 1996)*
 (13c) *Carlo elas trepi all väikeses **kambris**. (1964)*
 (13d) *Carlo elas trepi all **kuntrikus**. (2016)*
- (14a) *Буратино покачался, покачался на тоненьких ножках, шагнул раз, шагнул другой, скок, скок, – прямо к двери, через порог и – на **улицу**.*
 (14b) *Buratino õõtsus, õõtsus peenikestel jalgadel, astus sammu, astus teise, kargas kõps-kõps otse ukse juurde, üle läve ja – **tänavale**. (1946)*
 (14c) *Buratino tuikus ja vaarus oma peenikestel jalgadel, astus sammu, siis teise, kargas äkki kõps-kõps ukse juurde, hüppas üle läve ja oligi **tänaval**. (1964)*
 (14d) *Buratino kõikus oma peenikestel jalakestel, tegi siis sammu, tegi teisegi, kargas kõppadi-kõpp ukse juurde, hüppas üle lävepaku – ja **padavai tänavale**. (1996)*
 (14e) *Buratino õõtsus oma peenikestel keppjalgadel, astus sammu, siis teisegi, kargas klõppadi-klõpp, klippadi-klopp ukse juurde ja hüppas üle lävepaku otseteed **uulitsale**. (2016)*
- (15a) *Буратино начал **колотить** кулачками Карло по лысине.*
 (15b) *Buratino hakkas rusikakestega Carlo kiilaspead **taguma**. (1946, 1964, 2016)*
 (15c) *Buratino hakkas rusikatega Carlo kiilaspead **võmmeldama**. (1996)*

Siinkohal võib küsida, kas selliste sõnade kasutamine on sihilik ning hariiva eesmärgiga, st kas meestõlkijad on valinud just need sõnad, et noor lugeja peaks nende tähenduste teadasaamiseks pisut vaeva nägema?¹¹ Lastekirjanduse uurija Krista Kumberg (2000: 21) on väitnud, et lastekirjandus annab noorele inimesele eneseväljenduse, sõnaseadmiskuse ja grammatika omandamise aluse ning määrab keeletunnetuse kogu eluks. Samas on mitmed lastekirjanduse uurijad jõudnud seisukohale, et lastekirjanduse teos on paratamatult suunatud kahele erinevale sihtgrupile: lapsele, kes raamatut loeb, ja täiskasvanule, kes otsustab raamatu valimise, ostmise, lugemise jms üle,

¹¹ Sarnast tendentsi on täheldanud Jerjomina (2014: 164), kes J. K. Rowlingu romaani „Harry Potter ja tarkade kivi” nelja venekeelset tõlget kõrvutades leiab, et üks meestõlkijatest kasutab mitmel korral võlumaailma isikute ja nähtuste tähistamiseks jahindusalast terminoloogiat, mis aga lapsest lugejale ei pruugi olla arusaadav. Sellisel juhul on loogiline eeldada, et noor lugeja pöördub selgituse saamiseks mõne täiskasvanu või sõnaraamatu poole.

ning seetõttu peab ka tõlkija võtma arvesse, et adressaate on tema loomingul tegelikult kaks (Metcalf 2003: 323).

Samal ajal ei puudu naistõlkijate tekstides (tänapäeva laste) harjumuspärasest igapäevakeele piiridest välja jäävad sõnad (vt näidet 16b), kuid see asjaolu võib olla tingitud puhtalt keele arengust, mitte tõlkija sihipärasest valikust: osutatud verb *ängama* võis 1946. aasta lugejale olla probleemideta mõistetav.

- (16a) *Тогда Джузеппе схватил полено и поскорее сунул его другу.*
(16b) *Siis haaras Giuseppe puuhalu ja **ängas** ruttu sõbrale.* (1946)

Teiseks tuleb märkida, et originaaltekstis puuduvate elementide lisandused ilmnevad eelkõige meestõlkijate tekstides (vt näiteid 17d, 17e, 18c, 19d, 20d).

- (17a) *Джузеппе уронил рубанок, понятился, понятился и сел прямо на пол: он догадался, что тоненький голосок шел изнутри полена.*
(17b) *Giuseppe pillas hõõvli maha, taganes, taganes ja prantsatas istuli põrandale: ta taipas, et peenike hääleke tuli puuhalu seest.* (1946)
(17c) *Giuseppe pillas hõõvli maha, taganes ja kukkus istuli: ta sai aru, et peenike hääli tuli puuhalu seest.* (1964)
(17d) *Giuseppe pillas hõõvli peost, komistas ja kukkus istukile. **Alles põrandal olles** sai ta lõpuks aru: peenike hääli tuli puuhalu seest.* (1996)
(17e) *Giuseppe pillas hõõvli peost, taganes, komistas ja kukkus põrandale istukile. **Alles siis** taipas ta, et see peenike hääli tuleb ju puuhalu seest.* (2016)

- (18a) *в треугольной шляпе*
(18b) *kolmnurkse mütsiga* (1946, 1964, 1996)
(18c) *kolmnurkne **vormimüts*** (2016)

- (19a) *Крыса – за ним.*
(19b) *Rott hüppas järele.* (1946, 1996)
(19c) *Rott talle järele.* (1964)
(19d) *Rott **küünite kribinal** kannul.* (2016)

- (20a) *скрипнула зубами*
(20b) *kriiksatas hammastega* (1946)
(20c) *krigistas hambaid* (1964, 1996)
(20d) *krigistas **vihaga** hambaid* (2016)

Sarnasele järeldusele on jõudnud ka Immanuel Kanti nimelise Balti Föderaalülikooli tõlkeuurijad Irina Tomaševskaja ja Tatjana Lidjajeva, analüüsisdes J. K. Rowlingu teose „Harry Potter ja tarkade kivi” kaht venekeelset tõlget, millest ühe autoriks on mees ja teisel naine. Nende tähelepanekute kohaselt muudab meestõlkija lausete struktuuri korduvalt keerulisemaks, lisades originaaltekstis puuduvaid mõtteid, ja mitte ainult sõnaühendeid, vaid mõnikord

terveid löike. Tõlkija võib kasutada sellist meetodit selleks, et säilitada enda hinnangul loogiline seos¹² ja vältida võimalust tõlgendada öeldut mitmeti. Sel viisil tõlkija aga justkui kirjutaks teost antud juhul naisautori eest „lõpuni” (nagu traditsioonilise soolingvistika seisukohalt üritab mees naisterahvaga vestluses domineerida ja asetada ennast vestluspartnerist n-ö kõrgemale). Naistõlkija tekst vastab aga täielikult originaali struktuurile, st võib märgata solidaarsust autoriga. (Tomaševskaja, Lidjajeva 2016)

Käesolevas artiklis vaadeldavates tõlgetes pole põhjust solidaarsusest tõlkija ja autori vahel rääkida, kuna just meestõlkijate tekstides ilmnevad lisandused, kuigi algteksti autoriks on mees.

Tuleb siiski märkida, et vähemalt ühel juhul esineb ka naistõlkija tekstis täpsustav lisandus, vt näidet 21c.

- (21a) «*Может быть, я выпил чего-нибудь неподходящего и у меня звенит в ушах?*» – *размышлял про себя Джузеппе...*
- (21b) „Võib-olla olen joonud **midagi ebasündsat** ja mul kumisevad kõrvad?” arutles Giuseppe endamisi... (1946)
- (21c) „Võib-olla jõin ma täna **natuke palju veini** ja mul lihtsalt kumiseb kõrvus?” mõtles Giuseppe endamisi. (1964)
- (21d) „Jõin ehk **midagi seesugust**, mis võttis kõrvad kumisema?” arutas Giuseppe. (1996)
- (21e) „Ehk jõin **midagi säärast**, mis võttis kõrvad kumisema?” arutas Giuseppe endamisi. (2016)

Süntaktilisel tasandil on täheldatud naistõlkijate tekstides sagedasemat hüüdlause, abi-, hüüd- ja kiilsõnade esinemist (viimased väljendavad mõningate uurijate sõnul ebakindlust, oletuslikkust ja ebamäärasust, vt Kirilina, Tomskaja 2005). Naistõlkijate tekstides esineb vähem käskivat kõneviisi (Tomilova 2013: 5). Antud artikli raames analüüsitud tõlked neid väiteid ei kinnita. Võimalik, et need tunnused on omased just vene keelele ning seetõttu neid eestikeelses tõlkes selgelt esile ei tulegi.

2.2. Originaalteksti süntaktilise struktuuri säilitamine või mittesäilitamine

Mitmed uurijad on leidnud, et naistõlkijad üritavad tõlkes sagedamini maksimaalselt säilitada lähteteksti struktuuri, samal ajal kui meestõlkijate töödes esineb rohkem vahelejätmissi ja lühendamisi. Meestõlkijate loominguks leidub suuremal hulgal originaalteksti pikkade lausete või lõikude jagamist mitmeks

¹² Näiteks teose „Harry Potter ja tarkade kivi” venekeelses tõlkes on meestõlkija lisanud teksti terve lõigu, kuna nähtavasti on tema hinnangul tekkinud vajadus luua loogiline üleminek tegelastevaheliselt teietamiselt sinatamisele (inglise keeles on teadupärast üks asesõna *you*, millele vene keeles võib olenevalt suhtlussituatsioonist vastata nii *ты* (eesti k *teie*) kui ka *мы* (eesti k *sina*)). Selleks et venekeelses tekstis ei tekiks loogilist vastuolu, kui Harry hakkab Hagridit korraga teietamise asemel sinatama, ongi tõlkija lisanud lõigu kirjeldamiseks, kuidas Harryl on tänu Hagridi soojale suhtumisele temasse, hoolimata nende vanusevahest, siiski lihtne pöörduda Hagridi poole sinatades (Jerjomina 2014: 165).

lühemaks lauseks või lõiguks, samuti lausete ja lõikude liitmist jms. Meestõlkijate tööd on sageli kompaktsemad.¹³ Seda tõestavad ka vene-eesti tõlked. Naistõlkijad säilitavad reeglina originaalteksti lausete struktuuri, isegi kirja-vahemärkide kasutamise, meestõlkijad teevad ühest pikast venekeelsest lausest kaks või enam lühikest eestikeelset lauset (vt näiteid 22a–22c, 23a–23c, 24a–24c).

- (22a) *Джузеппе надел очки, обмотанные бечевкой, – так как очки были тоже старые, – повертел в руке полено и начал его тесать топориком.*
- (22b) *Giuseppe pani prillid ette – prillisangade ümber oli nöör mässitud, sest ka prillid olid vanad –, keerutas puuhalgu käes ja hakkas seda kirvekesega tahuma. (1946)*
- (22c) *Giuseppe sättis prillid ninale. Nende sangad olid nööriiga parandatud, sest prillidki olid väga vanad. Ta uuris puuhalgu siit küljest ja seal küljest ning koksas siis kirvega. (2016)*
- (23a) *Джузеппе сдвинул очки на кончик носа, стал оглядывать мастерскую, – никого...*
- (23b) *Giuseppe nihutas prillid ninaotsakesele, hakkas töötoas ringi vaatama – ei olnud kedagi... (1946)*
- (23c) *Giuseppe lükkas prillid ninaotsale ja vahtis töötoas ringi. Ei olnud seal kedagi. (2016)*
- (24a) *Он опять закрыл глаза, – увидел тарелку с манной кашей пополам с малиновым вареньем.*
- (24b) *Ta sulges jälle silmad ja nägi taldrikut mannapudruga, vabarna-keedisega pooleks. (1946)*
- (24c) *Burantino pani uuesti silmad kinni. Nüüd nägi ta taldrikut mannapudruga, millel oli paksult vaarikamoosi peal. (2016)*

2.3. Hinnangu väljendamine

On väidetud, et naistõlkijad kipuvad võimendama eelkõige positiivset hinnangut. Meestõlkijad, vastupidi, rõhutavad negatiivset hinnangut, kasutades selleks madalkeelt, isegi sõimusõnu. Samuti esineb meestõlkijate tekstides sagedamini slängisõnu ja -väljendeid, mittenormatiivset leksikat, naistõlkijad aga eelistavad stilistiliselt neutraalset keelekasutust. Ka Tolstoi eestikeelsete tõlgete kõrvutamisel selgub, et meestõlkijate tekstides on kasutatud sagedamini kõnekeelseid sõnu ja väljendeid ning fraseologisme (vt näiteid 25a–25c, 26a–26c, 27a–27c, 28a–28c).

- (25a) *Все **думаю** – чем бы мне заработать на хлеб.*

¹³ Taas on kohane meenutada, et need väited pärinevad venekeelseid tõlkeid analüüsitud uurimustest. Kõrvutades teisi keelepaare, võivad tulemused olla sootuks teistsugused. Näiteks leidis üks teadlasterühm, et tõlkimisel inglise keelde (nende analüüsitava korpus sisaldas 273 ingliskeelset näidet, mis olid tõlgitud rohkem kui 30 erinevast keelest) on just meestõlkijate laused pikemad (Shlesinger jt 2009: 190).

- (25b) Aina **mõtlen**, millega ma saaksin leiba teenida. (1946, 1964)
- (25c) Muudkui **murran pead**, millega kõhtu täita. (1996, 2016)
- (26a) Все они жили **весело и беспечно**.
- (26b) Kõik nad elasid **lõbusalt ja muretult**. (1946)
- (26c) Nende elu oli üks **lust ja lillepidu**. (1996, 2016)
- (27a) Буратино вонзил голодные зубы в луковицу и **съел** ее, хрустя и причмокивая.
- (27b) Buratino litsus näljased hambad sibulasse ja **sõi** selle **ära**, krõmpsutades ja suud matsutades. (1946)
- (27c) Buratino lõi oma näljased hambad sibulasse ja **pistis** selle krõmpsutades ja matsutades **nahka**. (1996, 2016)
- (28a) Буратино вытащил нос и поглядел в дырку, – за холстом в стене было что-то похожее на небольшую дверцу, но там было так затянута паутиной, ничего **не разобрать**.
- (28b) Buratino tõmbas nina välja ja vaatas august sisse – lõuendi taga oli seinas midagi väikese uksekese taolist, aga seal oli nii palju ämblikuvõrku ees, et võimata oli **selgusele jõuda**. (1946)
- (28c) Buratino tõmbas nina välja ja piilus august sisse. Lõuendi taga seinas paistis justkui mingi väike uks, kuid kõik oli nii ämblikuvõrke täis, et **õiget sotti ei saanud**. (1996, 2016)

Mittenormatiivset leksikat või sõimusõnu kõnealustes tõlketekstides loomulikult ei leia, sest tegu on lastekirjandusega. Ühe võimaliku suunana võiks selle teema uurimist jätkata nii, et kõrvutada lastele suunatud tekstide tõlkeid mõne täiskasvanutele mõeldud teosega ning selgitada välja, kas mees- ja naistõlkijate tööde erinevused on samad või ilmnevad erinevatele sihtgruppidele mõeldud tekstides mingisugused lahknevused.

3. Järeldused

Saadud analüüsitulemused ei ole paraku üheselt tõlgendatavad. Ühest küljest võib tõepoolest leida mõningaid jooni, mille poolest kaks varasemat tõlget erinevad kahest hilisemast. Samas ei saa täie kindlusega väita, et need erinevused tulenevad just nimelt tõlkijate soolisest kuuluvusest. Kahtlemata on oluliseks argumendiks see, et esimese ja viimase tõlke ilmumise vahele jääb 70 aastat, mis on keele arengu ja kehtivate tõlkenormide seisukohast märkimisväärne periood.

Lõpetuseks tuleb öelda, et raske on nõustuda Oksana Zankovetsi (2009: 87) väitega, et „uurides tõlketekste, oleme jõudnud järeldusele, et ideaalseks võiks pidada sooliselt neutraalset tõlget, millel puuduvad igasugused tundemärgid, mis võiksid viidata sellele, et teksti autoriks on mees või naine”. Loomulikult oleks huvitav võrrelda, kas juhtudel, kui meesautorit tõlgib mees ja naisautorit tõlgib naine, on need tõlked teistsugused (täpsemad, ladusamad jne), kui siis, kui tõlkija eestindab vastassugupoole autori tööd, ning see võib

olla üks käesoleva uurimuse tulevikuperspektiive.¹⁴ Shafiee-Sabet ja Rabeie (2011: 157) jõudsid järeldusele, et naistõlkijal ja (nais)autoril on kahtlemata sarnasem sooline ideoloogia kui autoril ja meestõlkijal, kuid kas see tähendab ka seda, et naisterahva tehtud tõlge on täpsem, ei ole üheselt järeldatud. Võib arvata, et teatud tekste (nt varasemalt mainitud Clanchy lapse sünni ja emadusega seotud luulekogu) ükski mees objektiivsetel põhjustel tõlkida ei võtagi, aga see ei tähenda, et kui kõik selle konkreetse teksti tõlkijad on naised, siis annavad kõik vahendused ühtviisi täpselt edasi algteksti autori mõtteid.

Viimaks, kui soovida paika panna sedalaadi uurimuste tulevikuperspektiivid Eesti tõlketeeoorias ja -praktikas, siis terviklikuma pildi saamiseks tuleks edaspidi analüüsida ka teistest keeltest ja täiskasvanutele mõeldud teostest tehtud eestindusi. Ja ideaalis võiks erinevate tõlgete ilmumise vahele jääda vähem kui 70 aastat, sest siis on ajafaktoril tõlkes ilmnevate erinevuste tekkes väiksem roll ning saab keskenduda tõlkija soo mõju uurimisele.

Allikad

- Толстой, Алексей Николаевич 1946. Золотой ключик, или, Приключения Буратино. Москва; Ленинград: Детгиз.
- Tolstoi, Aleksei 1946. Kuldvõtmeke ehk Buratino seiklusi. Tlk Marta Sillaots. Tallinn: Ilukirjandus ja Kunst.
- Tolstoi, Aleksei 1964. Kuldvõtmeke ehk Buratino seiklused. Tlk Heljo Mänd. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Tolstoi, Aleksei 1996. Kuldvõtmeke ehk Buratino seiklused. Tlk Paavo Kivine. Tallinn: Olympia.
- Tolstoi, Aleksei 2016. Kuldvõtmeke ehk Buratino seiklused. Tlk Aulis Erikson. Tallinn: Odamees.

Kirjandus

- Amantti, Leila 2016. The translator's gender and its impact on translation accuracy of narrative style. – *The Social Sciences*, kd 11, lk 2144–2150.
- Bassnett, Susan 1992. Writing in No Man's Land: Questions of Gender and Translation. – *Ilha Do Desterro. Studies in Translation*, kd 28, lk 63–73.
- Bridging the Gap between Theory and Practice in Translation and Gender Studies. Toim Eleonora Federici, Vanessa Leonardi. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013.
- Denisova 2013 = Ирина Владимировна Денисова, Отражение гендерной принадлежности переводчика при переводе художественного произведения. – *Вестник Челябинского государственного университета. Серия „Филология. Искусствоведение“*. Челябинск: Челябинский государственный университет, lk 48–51.
- Federici, Eleonora 2011. The Visibility of the Woman Translator. https://www.academia.edu/29232273/ELEONORA_FEDERICI_The_Visibility_of_the_Woman_Translator_in_Translating_Gender_ed_E_Federici (2. XII 2017).

¹⁴ Ilmunud on mõned uurimused, mis on vaadelnud seost tõlkija soolise kuuluvuse ja tema tööd hindava inimese soolise kuuluvuse vahel, vt nt Golavar 2009.

- Federici, Eleonora, Leonardi, Vanessa 2012. Using and Abusing Gender in Translation. The Case of Virginia Woolf's *A Room of One's Own*. Translated into Italian. – *Revista de Tradució*, kd 19, lk 183–198.
- Flotow, Luise von 1991. Feminist translation: Contexts, practices and theories. – *TTR: traduction, terminologie, redaction*, kd 4 (2), lk 69–84.
- Flotow, Luise von 1997. Translation and gender: translating in the „era of feminism”. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Flotow, Luise von 2010. Gender in translation. – *Handbook of Translation Studies: Volume 1*. Toim Yves Gambier, Luc van Doorslaer. Amsterdam: John Benjamins Pub. Co., lk 129–133.
- Gielen, Katiliina 2012. Marta Sillaotsa eksplitsiitne ja implitsiitne tõlkepoetika. – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 9–10, lk 104–117.
- Golavar, Ebrahim 2009. The effect of the translator's gender on translation evaluation. – *Translation Journal*, kd 13, nr 2. <http://translationjournal.net/journal/48gender.htm> (2. XII 2017).
- Gorban, Poberežnaja 2004 = Виктория Горбань, Ольга Побережная, Гендерная асимметрия при переводе. <http://www.philosophy.ua/lib/6gorbandoxa-6-2004.pdf> (2. XII 2017).
- Hilmioğlu, Burak 2015. The Role of Gender on Translation. A Master's Thesis. Ankara: Atilim University.
- Jerjomina 2014 = Анастасия Александровна Ерёмкина, Гендерные особенности перевода романа Джоан Роулинг „Harry Potter and the Philosopher's Stone” на русский язык. *Вестник Кемеровского государственного университета*, kd 2 (4), lk 161–166.
- Kaldjärv, Klaarika 2017. Tõlkija kui nähtamatu maag: näiteid hispaaniakeelse kirjanduse tõlgetest Jüri Talveti tõlkemõtte valguses. – *Methis. Studia humaniora Estonica*, nr 17–18, lk 70–93.
- Kirilina, Tomskaja 2005 = Алла Викторовна Кирилина, Мария Томская, Лингвистические гендерные исследования. – *Отечественные записки*, nr 2. <http://www.strana-oz.ru/2005/2/lingvisticheskie-gendernye-issledovaniya> (2. XII 2017).
- Kumberg, Krista 2000. Tõlkekirjandus näitab keelt. – *Nukits. Eesti Lastekirjanduse Teabekeskuse lastekirjanduse ja lastekultuuri almanahh*. Tallinn: Eesti Lastekirjanduse Teabekeskus, lk 21–23.
- Leonardi, Vanessa 2007. Gender and Ideology in Translation: Do Women and Men Translate Differently? A Contrastive Analysis from Italian into English. Bern: Peter Lang.
- Leontjeva 2015 = Ксения Ивановна Леонтьева, Гендерные характеристики переводчика и их интерпретирующая роль в теории и практике художественного перевода. – *Вопросы когнитивной лингвистики*, kd 1 (42), lk 55–62.
- Liivaku, Uno, Meriste, Henno 1975. Kuidas seda tõlkida: järeltormatuses eestinduseni. Tallinn: Valgus.
- Marling, Raili 2011. Sissejuhatus soouuringutesse. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Medetova 2010 = Малика Едигеевна Медетова, Гендерный фактор в переводе. – *Вестник КазНУ.сер.филолог*, nr 6, lk 253–257.
- Metcalf, Eva-Maria 2003. Exploring cultural difference through translating children's literature. – *Meta: Translators' Journal*, kd 48, nr 1–2, lk 322–327. <http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v/n1-2/006978ar.html> (2. XII 2017).

- Ossinovskaja 2002 = Ольга Семеновна Осиновская, Гендерные аспекты переводов трагедии У. Шекспира «Гамлет». <http://www.tmnlib.ru/> (2. XII 2017).
- Panenko 2014 = Ольга Паненко, Гендерные особенности перевода. – Филологічні студії: збірник наукових статей студентів філологічного факультету. Вип. 5. Одеський національний університет, lk 94–98. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/6017> (2. XII 2017).
- Rohtma, Maire-Liis 2011. Lastekirjanduse tõlkimine võõrkeeltest eesti keelde aastatel 1991–1999. Magistritöö. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Rõlski 1986 = Максим Фаддеевич Рьльский, Искусство перевода: Статьи. Заметки. Письма. Москва: Советский писатель.
- Sant'Amelia, José 2005. Gender, sex and translation: The manipulation of identities. Manchester, UK: St. Jerome Pub. Harvard.
- Shafiee-Sabet, Seyed-Gholamreza, Rabeie, Atefeh 2011. The effect of the translator's gender ideology on translating Emily Bronte's Wuthering Heights. – The Journal of Teaching Language Skills, kd 3 (3), lk 143–158.
- Shlesinger, Miriam, Koppel, Moshe, Ordan, Noam, Malkiel, Brenda 2009. Markers of translator gender: do they really matter? – Copenhagen Studies in Language, kd 38, lk 183–198.
- Sibrits, Kadri 2014. Lastekirjanduse kultuurispetsiifika tõlkemeetoditest Charles Dickensi romaani „Oliver Twist” kahe eestikeelse tõlke näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- Simon, Sherry 1996. Gender in translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission. London–New York: Routledge.
- Zankovets 2009 = Оксана Васильевна Занковец, Гендерные различия при переводе художественных текстов. Минск.
- Zankovets 2012 = Оксана Васильевна Занковец, Гендерные различия при переводе художественных текстов. Минск: Белорусский государственный университет.
- Tomáševskaja, Lidjajeva 2016 = Ирина Валерьевна Томашевская, Татьяна Игоревна Лидяева, Гендерный аспект перевода художественного произведения. (На материале переводов Марии Спивак и Игоря Оранского книги Дж. К. Роулинг „Гарри Поттер и философский камень”). – Гуманитарные научные исследования, nr 9. <http://human.snauka.ru/2016/09/16291> (2. XII 2017).
- Tomilova 2013 = Александра Игоревна Томилова, К вопросу о гендерном факторе в лингвистике и переводоведении. – Философия и филология. Языковедение и иностранные языки в современном мире. <http://www.sworld.com.ua/konfer30/75.pdf> (2. XII 2017).
- Translation, ideology and gender. Toim Carmen Camus Camus, Cristina Gómez Castro, Julia T. Williams Camus. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2017.
- Trifonova 2014 = Ольга Геннадьевна Трифонова, Гендерный аспект прагматики перевода художественного произведения. – Актуальные вопросы переводоведения и практики перевода. Нижний Новгород, nr 4, lk 184–189. <http://www.alba-translating.ru/ru/articles/literature/690-trifonova2013.html> (2. XII 2017).
- Venuti, Lawrence 1995. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London–New York: Routledge.
- Venuti, Lawrence 1998. Strategies of translation. Routledge encyclopedia of translation studies. Toim M. Baker. London.

Weber, Orest, Singy, Pascal, Guex, Patrice 2005. Gender and interpreting in the medical sphere. What is at stake? – Gender, Sex and Translation: the Manipulation of Identities. Toim J. Santaemilia. Manchester, UK: St. Jerome Pub. Harvard, lk 137–147.

Sirje Kupp-Sazonov (sünd 1982), PhD, Tartu Ülikooli vene keele ja tõlkeõpetuse lektor, sirje.kupp-sazonov@ut.ee

Do women and men really translate differently? Four Estonian translations of A. Tolstoy's story "The Golden Key, or the Adventures of Buratino"

Keywords: literary translation, gender, Buratino, female, male

Today the role of the translator's gender is quite actively researched in linguistics as well as in translation studies. However, in Estonian theory and practice of translation this topic has not yet received enough attention. In the current article four Estonian translations of the story "The Golden Key, or the Adventures of Buratino" by A. Tolstoy are compared and analysed. Two of the translations (from 1946 and 1964) belong to female translators and two (from 1996 and 2016) to male translators.

Different researchers have suggested some characteristics that distinguish "female" translations from "male" ones:

(1) in the works of female translators, one can notice more emotionality and expressiveness (for example, female translators use far more diminutives etc);

(2) female translators tend to enrich their translations with words (especially with a positive connotation) that are not present in the original text;

(3) female translators tend to follow the structure of the original text, male translators are more likely to change the structure of the original text (for example, long sentences may be translated into several shorter ones);

(4) female translators tend to use neutral vocabulary, while the texts of male translators are richer in dialect, informal, obsolete words, etc.

Based on the analysis of these four Estonian translations of the Russian text it can be said that the third and the fourth characteristics can indeed be ascertained in the translations, while the first and the second arguments prove not to be true, since in "male" translations some additions can be found that are not present in the original text. Diminutives are also used more often in "male" translations of A. Tolstoy's story than in the "female" ones.

In conclusion, there are indeed some features that can distinguish female translations from male ones. However, some earlier observations prove not to be true, at least in Russian-Estonian translations. We should not deny the fact that the gender of the translator can have some influence on the way he or she translates, but all the rest of the differences between translations are caused by other factors, such as the age, social status, level of education or personal and professional qualities of the translator, etc. It is impossible to say yet which of these characteristics play a significant role and which do not.

Sirje Kupp-Sazonov (b. 1982), PhD, University of Tartu, Lecturer in Russian Language and Translation Studies, sirje.kupp-sazonov@ut.ee